

Καὶ τούτου ἕνεκεν καὶ ὁ Ἀριστοτελής (α) ὠνόμασε τὴν φαντασίαν νοῦν παθητικόν.. διότι δηλονότι παρίσχησι τὰ ἀντικείμενα ἐαυτῇ ὅχι ὡς ὁ ἐνεργεία νοῦς (44) ὀλικῶς, ἀλλὰ μερικῶς, ὡς ἡ αἴσθησις. Οὕτω θέλουσα ἡ ψυχὴ νὰ παραστήσῃ ἐαυτῇ τὴν χιόνα διὰ τῆς φαντασίας, ἀδυνατεῖ νὰ τὴν παραστήσῃ ὀλικῶς, ἀλλὰ παρισχᾷ ἀνα μέρος τὸ λευκὸν μόνου χρώμα, εἶτα τὸ ψύχος αὐτῆς (ἂν δυνηθῇ), εἶτα τὸ ῥυσιζῆσθαι, εἶτα τὴν μορφήν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ κτήνη ἐνυπνιαζοῦνται, ὁρθῶς ἤθελε συνάξαιτις ὅτι ἡ δύναμις τῆς φαντασίας εὐρίσκεται καὶ ἐν αὐτοῖς, ἀγκαλὰ καὶ ἀδυνάτως πως.

60. Ἡμεῖς αἰσθανόμεθα διὰ τῶν πέντε αἰσθητηρίων : ὅ ἐστιν εἰς ἡμᾶς διεγείρονται αἰσθήματα διὰ πέντε ὁδῶν. Ὡς καὶ ἡ φαντασία ἡμῶν ἔπρεπε νὰ πλάττῃ φαντάσματα πέντε εἰδῶν, καὶ ὡς φαίνεται δὲν ἀκολουθεῖ τοιοῦτον τι. Καθότι ἡμεῖς ἢ δὲν ἔχομεν παντελῶς φαντάσματα τῆς ἀφῆς, ἢ πολλὰ ἀδυνάτως καὶ συγκεχυμένως. Καὶ εἰς μάτην ἤθελε βιάσονται ἐαυτὸν νὰ σοχασθῇ ὅτι περιδιαβάξει τὴν ἐαυτοῦ χεῖρα ἐπί τινος σώματος, οὗτος ἢ ἤθελε λάβει οὐδερμίαν ἰδέαν τοῦ ἐφαπτομένου σώματος, ἢ ἂν λάβῃ, θέλει εἶναι πολλὰ συγκεχυμένη. Δίδονται ὅμως ἄνθρωποι, καὶ ἐκ τούτων μάλιστα οἱ τυφλοὶ, ὡς νὰ παρισχῶσιν ἐαυτοῖς φαντάσματα τῆς ἀφῆς, διὰ τὴν μεγίστην βέβαια γύμνασιν τούτου τοῦ αἰσθητηρίου. Πλὴν εἶναι γνωστὸν τοῖς

(α) Ἀριστοτέλης ὠνόμασε τὴν φαντασίαν νοῦν παθητικόν, νοῦν μὲν ὡς ἐνδόν ἐν ἐαυτῇ τὸ γνωστὸν ἔχουσα, καὶ πάντα διαφέρουσαν τῆς αἰσθήσεως.. παθητικόν δέ, διότι μετὰ μερισμοῦ γινώσκει τὸ πρᾶγμα καὶ διακρίνει. Βλεμμίδ. ἐπιτ. λόγ. κεφ. γ΄.

πᾶσιν ὅτι εἰς καιρὸν ὕπνου ἡ φαντασία ἔχει τοσαύτην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἀφῆς, ὥς τὰ φαντάσματα δὲν διαφέρουσι παντελιῶς τῶν αἰσθημάτων. Καὶ συμβαίνει τοῦτο, ὡς φαίνεται, εἰς καιρὸν ὕπνου, ὅχι δι' ἄλλο εἰμὴ διότι ἔχουσα ἡ ψυχὴ τότε ἅπασαν τὴν αἰσθητικότητά συνηθροισμένην ἐν ἑαυτῇ ἔνεκα τῆς ἀπουσίας ἀπάσης προσβολῆς τῶν ἔξωθεν σωμάτων, ἐξετάζει τὰ πράγματα ὕλαις δυνάμεσι.

Καὶ ἡ γυσῖσις δὲ καὶ ὄσφρησις σεροῦνται ἐπίσης φαντασμάτων. Καὶ εἰς μάτην ἠθέλε ζητήσοις τὴν ἀναπλάσθη αἰσθημα εὐωδίας τινὸς, ἢ χυμοῦ, ἢ ὀξέος, ἢ ἄλατος, πικρίας, ἢ γλυκύτητος, ἢ κτξ. Σπάνιοι δ' εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες δύνανται νὰ παρασῆσωσιν ἑαυτοῖς αἰσθημα γεύσεως, ἢ ὄσφρησεως, πλην καὶ τοῦτο ὅχι τοσοῦτον καθαρώς.

Δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ αὐτὸ εἰς τὴν φαντασίαν ὡς πρὸς τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς. εἰς τοῦτο λέγω φαίνεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει ἰσχὺν τινὰ, εἰ καὶ μικράν. Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι δύναται τις νὰ παρασῆσθῃ ἑαυτῷ ὅπως οὖν τὴν ιδέαν ἐνὸς ἤχου. Καὶ ἔτι ἂν ὁ προσβάλλων εἰς τὸ οὖς ἤχος ἦναι μέγας, τὸ αἰσθητήριον τῆς ἀκοῆς διαμένει μετὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἤχου χρόνον τινά, εἰς ἣν περ' ἀτάσασιν ἦν ἡ ψυχὴ, ἐν ᾧ ἤχει τὸ ἤχου σῶμα.

Εἰς μόνην ὅμως τὴν ὄρασιν ἡ φαντασία ἡμῶν ἔχει ἅπασαν τὴν ἰσχύν. Δι' αὐτῆς λέγω δύναται ἡ ψυχὴ νὰ παρασῆσθῃ ἑαυτῇ πᾶν ὄρατόν, κατ' ἐξοχήν ὅμως ὅσα αὐτὴ ἐξετάζει μὲ περιέργειαν: ἢ ἂν θέλῃς μὲ προσοχήν (55).

Ζωγραφίζει λέγω τὰ ἀγαπητὰ ἀντικείμενα μὲ τοσοῦτον ζωηρὰ χρώματα, ὥς τὰ φανταζόμενα νὰ μὴ

διαφέρωσιν ὀλοτελῶς τῶν πραγματικῶν, ὡς ἕκαστος γινώσκει τὸ πρᾶγμα ἐν ἑαυτῷ, καὶ πολλάκις τοιοῦτον, ὥστε νὰ προκρίνη τὰ φαντάσα τῶν πραγματικῶν.

Πλὴν ἴσως δὲν ἤθελεν εἶναι ὀρθόν τὸ νὰ ἐξοστρακίσῃ τις διόλου τὴν φαντασίαν ἐκ τῶν τριῶν αἰσθητηρίων : ἀφῆς λέγω, γεύσεως, καὶ ὄσφρῆσεως. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Τρώγων τις, φερ' εἰπεῖν, σαφυλὴν τῆς Ἑλλάδος ἀποφασίζει ὅτι εἶναι ἡδυτέρα, ἢς περ ποτὲ ἔφαγεν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἄλλ' ἐνταῦθα τί ἄλλο εἶναι, ἢ σύγκρισις δύο πραγμάτων ; ιδέας λέγω καὶ αἰσθήματος, ἀμφοτέρων βέβαια παρόντων : "Ὡς ἂν ἡ φαντασία δὲν ἐπαρίσα τὸν χυμὸν τῆς ἐν Εὐρώπῃ σαφυλῆς, δὲν εἶναι τρόπος νὰ γένη ποτὲ ἀπόφασις, εἴτε γνῶσις.

61. Ἴδοὺ καὶ πῶς τινες τῶν μεταφυσικῶν ἐξηγοῦσι τοῦτο τὸ φαινόμενον.

» Ἡ ἑκτάσις, λέγουσιν οὗτοι, εἶναι τὸ καθ' αὐτὸ ὑποκείμενον τῆς ὀράσεως. Καθότι ὅταν βλέπη τις, αὐτὸς δὲν βλέπει ἄλλο, εἰ μὴ κεχρωμένα σώματα : ὁ ἐσιμῶρια ἐγγυὲς μορίων συνημμένα, καὶ ἐπομένως τὸ τούτων αἶσθημα δὲν εἶναι αἶσθημα ἑνὸς μορίου, ἀλλὰ κεφάλαιον πολλῶν. Δὲν ἀκολουθεῖ ὅμως τὸ αὐτὸ εἰς τὰ λοιπὰ τέσσαρα αἰσθητήρια.. διότι ἐκεῖ ἕκαστον αἰσθητὸν εἶναι : ὡς ἄλλο σημεῖον : σημεῖον λέγω ἀδιαίρετον. "Ὡς ἂν ἡ φαντασία ἀδυνατεῖ νὰ ἀναπλάσῃ τῶν σημείων αἰσθητάτα «.

Ἐγὼ ὅμως νομίζω διόλου ἀπίθανον ταύτην τὴν ἐξήγησιν.

Καθότι ἂν ἡ ιδέα τῆς ἐκτάσεως ἀπεκτάτο ὅχι δὲ ἄλλου τινός, εἰμὴ, διὰ τῶν αἰσθήσεων, τότε ἡ ἀφή μά-

λιστα ἔπρεπε νὰ ἀπαιτῆ τὴν ἔκτασιν ὡς ιδέα, καὶ ὄχι ἡ ὄρασις. Καθότι ἐγὼ ἐφαπτόμενος ἐνὸς σώματος δὲν ἐφάπτομαι ἐνὸς μόνου μορίου, ἀλλὰ μορίων συναφῆς, λαμβάνων ταυτοχρόνως ιδέα, ὄχι ἐνὸς μορίου, ἀλλὰ πολλῶν, εἶτα ἐντεῦθεν ἐθισθεὶς μεταβαίνω (ὡς τοῦτο θελομεν ιδεῖ ἐχομένως) εἰς τὸ νὰ διακρίνω τὴν ἔκτασιν καὶ διὰ τῆς ὀράσεως. "Ἐτι ἔτι ἐγὼ τρώγω τὰ βρώματα, ἡ γλῶσσά μου καὶ ὁ οὐρανίσκος μου δὲν ἐφάπτονται ἐνὸς μόνου μορίου, ἀλλὰ μορίων συνημμένων. "Ὡς δὲν εἶναι ἀληθὲς, ὅτι μόνη ἡ ὄρασις ἔχει ὑποκείμενον συναφὴν μορίων πολλῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ὁμοίως.

"Ἄλλοτε λοιπὸν πρέπει νὰ ἦναι ὁ λόγος τοῦτου τοῦ φαινομένου. Καὶ εἶναι ἡ γύμνασις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦτου τοῦ αἰσθητηρίου ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ. Καθότι ἡμεῖς τρώγομεν τὸ $\frac{1}{24}$ τῆς ἡμέρας, καὶ ἀπτόμεθα οὔτε τὸ $\frac{1}{100}$ ἐν ᾧ ὀρώμεν $\frac{3}{4}$ αὐτῆς. Καὶ ἔτι πλέον καὶ ἐν ᾧ τρώγομεν, ἡμεῖς καὶ ὀρώμεν καὶ ὀμιλοῦμεν: ὁ ἐς μεθερμηνευόμενον δὲν προσέχομεν τοσοῦτον εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς γεύσεως. Τὴν αὐτὴν δὲ γύμνασιν καὶ ἔτι ἐλάσσονα ἡμεῖς ποιῶμεν καὶ εἰς τὴν ὄσφρησιν καὶ ἀκοήν. "Ὡς οὔτε τὰ αἰσθήματα τοῦτων τῶν αἰσθητηρίων ἔπρεπε νὰ ἦναι ἱκανὰ πρὸς ἀνάπλασιν τῶν φαντασμάτων αὐτῶν.

"Ἐπειτα ἡμεῖς εἶδομεν (17) ὅτι μόνη ἡ ὄρασις εἶναι γενικὴ τῶν αἰσθήσεων, αἱ δὲ λοιπαὶ μερικαί, καὶ ὅτι ἡ δύναμις αὐτῆς ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς εἶναι ἀπαράβλητος. "Ὡς ὀρθῶς ἠθέλετε συνάξοιτις, ὅτι τοιαῦτα καὶ ὄχι ἄλλοῖα ἔπρεπε νὰ ἦναι καὶ τὰ ταύτης ἀποτελέσματα.

ὡς πρὸς τὰ φαντάσματα. Οὕσης λοιπὸν εὐκάλου τῆς κατασκευῆς τῶν φαντασμάτων τῆς ὁράσεως, καὶ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου φύσει ἐνεργητικοῦ, δὲν ἦν λόγος, δι' ὅνπερ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔπρεπε νὰ καταγίνηται μάλισα εἰς τὰ φαντάσματα τῆς ὁράσεως, ὡς νὰ λάβῃ μᾶλλον ἔξιν εἰς αὐτά, ἢ εἰς πᾶν ἄλλο αἰσθητήριον.

62. Πλὴν ἡ ψυχὴ πλάττουσα ιδέας διὰ τῆς φαντασίας (58), πλάτει ἐκάστην βέβαια ἅπαξ, καὶ ὄχι πολλάκις, καὶ ἡμεῖς βλέπομεν, ὅτι ἔστιν οὐδεμία στιγμή, καθ' ἣν δὲν εὐρίσκονται ἐν ἡμῖν ιδέαι, ὡς ἀκαταπαύσως ἡμῶν διάνουμένων. Ὡς τὴν δύναμιν τὴν κατέχουσαν τὰς ιδέας, μετὰ τῶν περιστάσεων ὁμως, καὶ παρισώσαν ταύτας, ὀνομάζω μνήμην. Κι αἰομαι φέρε εἰπεῖν, τοῦτο αἰσθημα.. ἐκάστην χθὲς, τοῦτο μνήμη καὶ ὄχι αἰσθημα, ἔνθα, ὡς ὁράται, εἰς τὴν μνήμην εἶναι παρουσίαι τριῶν: παρουσίας ἤδη καταστάσεως, παρωχηκυίας καταστάσεως, καὶ διαφορᾶς αὐτῶν: ἢ ἂν θέλῃς χρόνος, καὶ ταυτοχρόνως βέβαια καὶ τόπος: ὅςτις μεθερμηνευόμενον εἰς τὴν μνήμην ἐκτὸς τῶν ιδεῶν πρόσσει καὶ περιστάσεις (α). Ὡς μνήμη ἠθέλεν εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, δι' ἧς αὕτη παρισᾶ τὰ εἶδωλα τῶν αἰσθητῶν, ἢ ιδέας εἰς

(α) Σωτηρίαν τοίνυν αἰσθήσεως τὴν μνήμην λέγων, ὀρθῶς ἂν τις λέγοι: κατάγει τὴν ἐμὴν δέξαν. Μνήμης δ' ἀνάμνησιν ἂρ οὐ διαφέρουσαν λέγομεν... "Ὅτε μετὰ τοῦ σώματος ἔπασχε ποθ' ἡ ψυχὴ, ταῦτα ἄνευ τοῦ σώματος αὕτη ἐν ἑαυτῇ ὅτι μάλισα ἀναλαμβάνει, τότε ἀναμνήσκεσθαι ποῦ λέγομεν, ἢ γάρ; Πλάτ: ἐν τῷ Φιλήβῳ.

τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀναλογίαν : καὶ τοσοῦτον ἀκριβῆς, ὅσον καταρχὰς παρεσάθησαν εἰς αὐτὴν. Καὶ τούτου ἕνεκεν ἡμεῖς ὀνομάζομεν μνημονικὸν ἐκεῖνον, ὅς τις διηγείται λεπτομερῶς μίαν ἱστορίαν, καὶ λέγομεν φαντασίας μεγάλης ἐκεῖνον τὸν ποιητὴν ἢ ζωγράφον, ὅς τις μὲ ζωγράφῃ χρώτατα ζωγραφίζει τὰ ὄντα τῆς φύσεως.

"Ὡς ἀπ᾿ αἰ ἐπισημαίεται καὶ αἰ ἐκούσαι κινήσεις ἔχουσι τὴν μνήμην, ἀλλ' οὐχὶ τὴν φαντασίαν διὰ ποιητικὸν αἴτιον, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ποιηταὶ μητέρα τῆς παιδείας, εἴτε τῶν μαθημάτων, ὠνόμασαν τὴν μνήμην. Οἱ ποιηταὶ ὅμως, οἱ ζωγράφοι, καὶ οἱ ῥήτορες ἐνεργοῦσι πρὸς τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδέποτε πρὸς τὴν μνήμην αὐτῶν. Καθότι ἐπειδὴ καὶ εἶναι ἴδιον τῆς φαντασίας νὰ παριστᾷ ὡς παρόντα τὰ ἀντικείμενα, τούτου ἕνεκεν αὕτη μόνη εἶναι ἡ πηγὴ τῆς πειθοῦς, τῆς περιγραφῆς, καὶ ἐφευρέσεως.

63. Δῆλον ὅμως ὅτι ἡ μνήμη κρέμαται ὄχι ὀλίγον καὶ ἐκ τῆς βουλήσεως (9). Καθότι εἰς τὴν μνήμην θεωροῦνται δύο περιστατικά : τούτέστι ποτὲ μὲν ἕκ τινος περιστάσεως διεγείρονται εἰς ἡμᾶς ἰδέαι, ποτὲ δὲ ἡμεῖς αὐτοὶ βιάζομεν ἑαυτοὺς διὰ νὰ παραστήσωμεν ἑαυτοῖς ἰδέαν τινα, ὅπερ ὀνομάζεται ἀνάμνησις (α). Ἐπειτα ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ὅπου λείπει ἡ προσοχή, ἢ τις τῶ ὄντι κρέμαται ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως (55), ἐκεῖ λείπει καὶ ἡ

(α) Ἡ μνήμη ἐστὶ κατοχὴ τῶν φαντασμάτων, ἢ δ' ἀναπόλητις τούτων ἀνάμνησις. Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως.

μνήμη, καὶ ἡ ἀνάμνησις. Καθότι ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐκτελῇ ἀνάμνησιν τινός, τοῦτο δὲν εἶναι βέβαια ἡ πρώτη κίνησις, ἀλλ' εἶναι δευτέρα τοῦ ὄργάνου τῆς ἀντιλήψεως, ἢ τις ἀνανεοῦται βέβαια, καὶ ὄχι αὐτὴ ἡ ἀντίληψις ἢ αἶσθημα. Καθότι εἰς ἐκάστην ἀντίληψιν ἢ αἶσθημα προσγίνεται κινήσις τις ὄχι μόνον εἰς τὸ αἰσθητήριον, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα ταύτης δευτέρα ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἢ τις ἂν γένη ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἀπόντος τοῦ ἀντικειμένου, εἶναι ἡ ἀνάμνησις. Ὡς ἡ ἀνάμνησις καὶ ἡ μνήμη ἔχουσι μέρος ἀρκετὸν τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Δῆλον ὅμως ὅτι πρὸς ὑπάρξιν ἀναμνήσεώς τινος ιδέας εἶναι χρεῖα ἀναφορᾶς τινος αὐτῆς ὡς πρὸς τὸ ἐνεσός: (ὅ ἐστι νὰ ἦναι ἡ αἰτία, ἢ τὸ ἀποτέλεσμα).

64. Ἄνευ μνήμης λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἠθέλεν εἶναι ἀτομικὸν ὄν,

Καθότι ἡμεῖς ὀνομάζομεν ἄνθρωπον μὲν τὸν αἰσθανόμενον καὶ διανοούμενον, ζῶν δὲ μόνον τὸ αἰσθητικόν. Ἀλλὰ διάνοια ἄνευ ιδεῶν εἶναι ἀνύπαρκτος, καὶ ιδέαι ἄνευ μνήμης ὡσαύτως (61). Ὡς ἄνευ μνήμης ὁ ἄνθρωπος εἰς πᾶσαν στιγμήν ἠθέλεν εἶναι ἤδη γεννηθείς.

65. Ἄν ὅμως ἡ μνήμη ἦν ἀνάμνησις τοῦ αἰσθηματος μόνου, ὡς ἡ φαντασία, λέγω, καὶ οὐδ' ὅλως καὶ τῶν περιστατικῶν, τότε ἠθέλεν εἶναι ἐπίσης ἀνωφελής. Συνδέουσα ὅμως μετὰ τοῦ συνδιασμοῦ τῶν ιδεῶν καὶ τὰς περιστάσεις, ἀποκαθίσταται θεῖοντι καὶ ὄχι ἀνθρώπινον. Εἶναι δὲ διττὸς ὁ συνδιασμός: φυσικὸς καὶ χρονικός. καὶ ὁ μὲν φυσικὸς ἑφίσταται εἰς τὴν ὁμοιότητα, καὶ ἀνομοιότητα, καὶ ἀναφορὰν: ὅ ἐστιν εἰς τὸ αἴτιον καὶ ἀπο-

τέλεσμα, αἴτιον δὲ λέγω εἴτε τὸ ποιητικόν, εἴτε τὸ τελικόν, εἴτε τὸ ὀργανικόν. ὁ δὲ χρονικὸς θεωρεῖται, ὅταν ταυτοχρόνως μὲ ἐν αἴσθημα ἢ μετὰ τινα χρόνον ὠρισμένου συμβῆ ἄλλο αἴσθημα, ἢ ιδέα. Οὕτω μαθὼν ἐκ τῆς πείρας ὅτι τὸ πῦρ ἐμποιεῖ πόνον εἰς τὰ μέλη μου, εὐθύς ὅπου ἐγὼ ἰδῶ πῦρ, παρίσχημι ἐν ταυτῷ ὅτι καίει: ὅ ἐστιν ὅτι ἐμποιεῖ πόνον, ἂν τὸ καιόμενον ἦναι αἰσθητικόν, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὡσαύτως, ὅπερ θέλομεν θεωρήσει ἐκτεταμένως ἐν τοῖς ἐξῆς.

66. Ὅτι ἡ ὑπαρξίς τῆς μνήμης ἐφεδράζει εἰς τὰς ἴνας τοῦ ἐγκεφάλου, παρεγχωρεῖ νομίζω περὶ τούτου οὐδεμία ἀμφισβολία.

Καθότι ἡμεῖς βλέπομεν, ὅτι οἱ κλονισμοὶ οἱ βίαιοι τοῦ ἐγκεφάλου, τὰ πνευματώδη ῥευστὰ, τὰ ἰοδόλα φάρμακα ἢ βλάπτουσιν ἢ ἀφανίζουσι διόλου τὴν μνήμην. Καὶ εἰς τινὰς ἀσθενείας ἢ ὑποχαλᾶται ἡ μνήμη, ἢ ὀλοτελῶς μηδενίζεται, ὡς ἠκολούθησεν εἰς τὸν Ἑρμογένην. Ἐπεὶ τὸ πλῆθος τῶν πραγμάτων, ὁ οἶνος, καὶ τὸ γῆρας ἐξατονεῖ τὴν μνήμην, ὡς ἕκαστος τοῦτο δύναται νὰ ἰδῆ ἰδίαις ὀφθαλμοῖς, ἂν μικρόν τι προσέξῃ.

67. Ἄν λοιπὸν καὶ ἡ μνήμη ἐξατονῆ ἕκ τινων περιστάσεων, καὶ ἂν κρέμαται ἐκ τῆς βουλήσεως, ἐπόμενον εἶναι νὰ δύνηται τις νὰ τὴν αὐξήσῃ.

Καθότι ἡμεῖς ὀνομάζομεν μνημονικὸν ἐκεῖνον, ὅς τις δύναται νὰ παρασῆσῃ διὰ λέξεων ἀκριβῶς, ἢ ὅσα αὐτὸς οὕτως εἶδεν, ἢ ὅσα ἤκουσε παρ' ἄλλων. Ἀλλὰ τις ἀγνοεῖ ὅτι ὅπου τις ἐκτελεῖ τι, τοσοῦτον τὸ ἐκτελεῖ εὐκολωτέρως; Καθότι ἂν τις καμπυλοῖ ἐν ἐλατήριον, οὕτως

πρῶτον δοκιμάζει κόπον ὄχι ὀλίγον, ἥττονα ὅμως τὸ δευ-
τερον, καὶ ἔτι πλεον τὸ τρίτον. Καὶ ὅταν τις εἰς χορὸν,
ἢ ἄλλοι ζητήσῃ πρῶτον νὰ κλίνη τὰ ἔλη αὐτοῦ, καὶ
βραδέως καὶ βιαίως θέλει ἐκτελέσει τὸ πρᾶγμα, ἐν ᾧ
μετὰ τὴν γύμνασιν αὐτὸς θέλει ἐκτελεῖ πᾶσαν κίνησιν
εὐκολώτατα. Τοιοῦτον τι βέβαια ἐπακολουθεῖ, καὶ ὅταν
μανθάνη τις νὰ περιπατῇ, νὰ ὀμιλῇ, νὰ ἀναγινώσκῃ, νὰ
γράψῃ κ. τ. ξ.

Ἦξε ἡ συνεχῆς κυκλοφορία τῶν ιδεῶν καὶ τῶν προσ-
βολῶν, τούτέστιν ἡ συνεχῆς γύμνασις ἠθέλεν εἶναι τὸ θε-
μέλιον τῆς μνήμης. Καὶ ἐξεναντίας ἡ ἀπραξία καὶ ἀγυ-
μνασία ὑποχαλᾷ τὴν μνήμην, εὔστα αὐτὴν παχυτάτην.
Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ πάντοτε τὰ τρυφερά ὑπείκουσι μᾶλλον
τῶν σκληρῶν, δηλον ὅτι ἡ μνήμη αὐξάνεται μᾶλλον εἰς
τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ἢ εἰς τὴν ἀνδρικὴν, καὶ τούτου
ἔνεκεν, ὡς φαίνεται, αἱ διάλεκτοι μανθάνονται ὄχι εἰς τὴν
πρεσβυτικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' οὔτε ἐκ τῶν μὴ προσεχόντων.

β'. Καθότι ἐπειδὴ τάτε αἰσθήματα καὶ αἱ ἀντι-
λήψεις εἶναι σχεδὸν μὴ ὄντα ἄνευ προσοχῆς (53), ἐπό-
μενον εἶναι ἡ προσοχὴ νὰ ἦναι μέσον ἰσχυρώτατον πρὸς
αὐξήσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς μνήμης.

γ'. Ἐπειδὴ καὶ πᾶσα ὀμιλία εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ
ὑφασμα καὶ συμπλοκὴ ιδεῶν: ὃ ἔστιν ὅλον ἐκ μερῶν..
καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν θεωρεῖται πάντοτε τάξις τις, ἐπό-
μενον εἶναι ἡ τάξις τῶν ιδεῶν νὰ ἦναι βοηθὸς τῆς μνήμης
μέγας.

δ'. Ἄν αἱ ἀσθένειαι ὑποχαλῶσι τὴν μνήμην (66),
δηλον ὅτι ἡ ὑγεία συντείνει ὄχι ὀλίγον εἰς τὸ νὰ τὴν

συνέχη ἰσχυράν. Ὅμοιον δέτι πρέπει νὰ ἐκτελῆ καὶ ὁ καθαρὸς αἶψ, ὁ ἀρκετὸς ὕπνος, ἡ μετριοφαγία, καὶ ὁ μὴ πολὺς οἶνος.

Τέλος πάντων ἡ παιδεία αὐξάνει ἰσχυρῶς τὴν μνήμην.

Καθότι ἐπειδὴ καὶ ἡ παιδεία εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ γνώσεις καὶ ιδέαι, ἐπόμενου εἶναι μανθάνωντις, νὰ αὐξάνῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ.

68. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ τοῦ σώματος πάσχοντος, συμπάσχει καὶ ἡ μνήμη (66) ἔνεκεν τινὲς τῶν μεταφυσικῶν ὠνόμασαν παθητικὴν δύναμιν τὴν μνήμην.

Μικρὰ ὅμως παρατήρησις, λέγω ἐγὼ, ἤθελεν ἀποδείξοι τὸ λεγόμενον μὴ ἀληθές. Καθότι δύναμιν μὲν παθητικὴν οἱ μεταφυσικοὶ ὀνομάζουσι τὸ ἀποτέλεσμα ἔνεργητικὴν δὲ τῆι αἰτίαν (44) : ἢ ἂν θέλῃς τοῦ πράγματος ὡς μὲν ἐκ τοῦ πάσχοντος θεωρουμένου, παθητικὴν, ὡς δὲ ἐκ τοῦ ἐνεργοῦντος, ἐνεργητικὴν. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ παρίσθην ἑαυτῇ ἐξ ἑαυτῆς, οἷαν ιδέαν αὐτῇ αὐτῇ πάλαι ποτὲ ἐπλασσεν.. καὶ τὴν παρίσθῃ ὅταν θέλῃ.. καὶ τὴν ἐγκαταλιμπάνῃ ὅταν θέλῃ, πῶς - λοιπὸν τοῦτο δὲν εἶναι δύναμις ἐνεργητικὴ, ἀλλ' ἐνέργεια, ἢ παθητικὴ δύναμις;

Ἡ αἴσθησις, ναι, εἶναι παθητικὴ δύναμις.. διότι ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, δὲν διεγείρεται εἰς ἐμὲ αἴσθημα, πλην ὅχι καὶ ἡ μνήμη. Καθότι εἰς τὴν μνήμην ἀπόντων τῶν αἰσθητῶν, ἐγὼ παρίσθην τὰ τούτων εἶδωλα, ὅπερ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, εἶναι ὅχι παθητικὴ. Ἡ ἐλάττωσις δὲ καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς μνήμης εἶναι, ναι, πάθος τῆς μνήμης, πλην τοῦτο δὲν θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ μνήμη εἶναι ἀποτέλεσμα ἐξωτερικῶν

ἀντικειμένων, θέλει νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐκτελεῖ τὰς ἑαυ-
τῆς λειτουργίας διὰ τοῦ σώματος, καὶ ὅτι τοῦ σώμα-
τος παθόντος, αὕτη ἀδυνατεῖ νὰ ἐκτελέσῃ πλέον τὰς
ιδίας λειτουργίας. Τίς - ἀμφισβᾷλλει, δέομαι, ὅτι ἡ βούλη-
σις εἶναι δύναμις ἐνεργητικὴ; Οὐδεὶς (9)· ἀλλ' εἰς τὴν
ἀποπληξίαν ἡ ψυχὴ ἀπολλύει ἅπασαν τὴν ἰσχὺν αὐτῆς
πρὸς κίνησιν τῶν μελῶν.

Πρέπει - ἄραγε ἐκ τούτου νὰ συνάξῃ τις ὅτι ἡ βού-
λησις εἶναι ὄχι ἐνεργητικὴ δύναμις; Ἐπεὶ ἐκτυφλοῦται
τις, πλην ἡ ὄρασις δὲν λέγεται κατὰ τοῦτο παθητικὴ
δύναμις, ἀλλὰ διότι ἄνευ ὄρατῶν δὲν βλέπει τις. Γε-
νουήσιος ὅμως ἐπροχώρησεν ἔτι περαιτέρω, εἰπὼν (α)
ἕξιν τὴν μνήμην. Ἐπειδὴ, λέγει οὗτος, »αὐξάνεται ἡ-
μνήμη (67), καὶ πάσχει καὶ ἀπόλλυται ἐκ περιστάσεων
(66), ἄρα εἶναι ἕξις«. Ἀλλ' ἡ ἕξις τί - ἄλλα εἶναι, λέ-
γω ἐγὼ, εἰμὴ εὐκολία καὶ δεξιότης πρὸς τι ἐξ ἔθους ἐν-
δελεχοῦς ἀποκτηθεῖσα εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἀπόνως; Καὶ ἐπει-
δὴ ἡ δεξιότης ἢ τὸ ἔθος εἶναι μὴ ὄν; τουτέστι συμβεβη-
κὸς, ἄρα μὴ ὄν πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἡ μνήμη, ἐν ᾧ ἡ-
μεῖς ἴδομεν ὅτι εἶναι ἐν εἶδος φαντασίας παριστώσα τὰ
εἶδωλα τῶν ἀντικειμένων, καὶ ἔτι πλέον καὶ τὰς περιστά-
σεις (61) καὶ λέξεις, ὅπερ ἔλλειπει τῆς φαντασίας, ἢν
περ ὁ Γενουήσιος βέβαια καλεῖ δύναμιν. Ἐπεὶ ἐπειδὴ
καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος ἡμῶν καὶ αὐξάνονται, καὶ
ἐλαττοῦνται, καὶ μηδενίζονται, διὰ τί - ἄραγε δὲν πρέπει

(α) Εἰς τὴν μετάφρ. παρὰ τοῦ ἡμετ. Εὐγεν.

τις νὰ ὀνομάσῃ καὶ ταύτας ἔξεις καὶ ὄχι δυνάμεις; ὄχι, ἀνατιρρήτως.

69. Ἡμεῖς διὰ μὲν τῆς φαντασίας δημιουργοῦμεν τὰ εἶδωλα τῶν ἀντικειμένων, διὰ δὲ τῆς μνήμης κατέχομεν ταῦτα, παριστῶντες αὐτὰ διὰ τῆς ἀναμνήσεως, ὅταν θέλωμεν, πλὴν ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν δύο ἀντιθέσεις, καὶ εἶναι αὐταί. α'. Ὅτι τῆς φαντασίας μὴ δυναμένης νὰ ἐκτελέσῃ φαντάσματα τῶν τεσσάρων αἰσθητηρίων (59) οὔτε ἡ μνήμη ἔπρεπε νὰ ἔχη, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἔχομεν χρεῖαν καὶ αὐτῶν. β'. Ἡμεῖς ὄχι μόνον διανοοῦμεθα, ἀλλ' ἐν ταύτῳ ἔχομεν ἀνάγκην νὰ κοινώσωμεν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τὰς ἡμῶν αὐτῶν ιδέας.. ὥστε ἔπρεπεν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ εὔρη λύσιν τοῦ κακοῦ. Καὶ εὔρε, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ εὔρεσις τῶν σημείων τῶν ιδεῶν. Τὰ σημεῖα λοιπὸν τῶν ἡμετέρων ιδεῶν εἶναι διττά: ἡ φυσικὰ, ἡ ἐκ συνθήκης. Καὶ φυσικὰ μὲν ὀνομάζονται, ὅσα μαυθάνονται, ἐξ ἑαυτῶν, ἄνευ τινος διδασκάλου.. καὶ τοιαῦτα εἶναι τὰ δάκρυα εἰς τὰς ἀλγηδόνας καὶ λύπην, ὁ γέλως εἰς τὴν χαρὰν, ἡ ὠχρότης εἰς τὸν θυμὸν, ὁ τρόμος εἰς τὸν φόβον, κτξ. Δῆλον ὅμως ὅτι κατ' ἀρχὰς ταῦτα δὲν εἶναι σημεῖα τῶν ιδεῶν, ἀλλὰ συνέπειαι τινες ἢ συμπτώματα. Καθότι ὅς τις ποτὲ δὲν ἐδάκρυσεν, οὔτε εἶδεν ἄλλου δακρύσαντα, αὐτὸς ἀγνοεῖ τί σημαίνουσι τὰ δάκρυα, καὶ ἔχομένως οὔτε ἤθελε λάβοι ποτὲ ἐκ τούτου ιδέαν τῆς λύπης τοῦ δακρύοντος. Ἀφ' οὗ ὅμως οὗτος δοκιμάσει πολλάκις ἀλγηδόνας μεθ' ὧν περ συμπορεύονται τὰ δάκρυα, τότε τὰ δάκρυα τῶν ἄλλων θέλουσι διεγείρει εἰς αὐτὸν τὴν ιδέαν τῆς ἀλγηδόνας καὶ θέλει συλλυπηθῆ με τὸν ἀλγοῦντα.

Τοῦτο αὐτὸ βέβαια ἐπακολουθεῖ καὶ εἰς τὰ βρέφη. Αὐτὰ, λέγω, κατ' ἀρχὰς κλαίουσι μὲν .. διότι ἀλγοῦσιν ἢ πεινῶσιν, ἀφ' οὗ ὅμως ἢ πείρα διδάξει αὐτὰ ὅτι ἔνεκα τούτου περιβάλλονται ὑπὸ τῆς μητρὸς, καὶ λαμβάνουσι γάλα παρ' αὐτῆς, τότε αὐτὰ κλαίουσι καὶ ἄνευ ἀλγηδόνος ἢ πείνης: ὅ ἐστι τότε τὰ βρέφη μεταχειρίζονται τὰ δάκρυα πρὸς τὴν μητέρα αὐτῶν ὡς σημεῖον πραγματικῆς ἢ ὑποκρινομένης πείνης.

Τὰ δὲ ἐκ συνθήκης σημεῖα εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ αὐταὶ αἱ λέξεις ἢ φωναί. Ἐγὼ ἀκούων, φέρε εἰπεῖν, τῆς λέξεως χιόνος, διατίθεμαι σχεδὸν ὡσάν να ἔδλεπον σῶμα τε λευκόν, ἢ ἠπτόμην ψυχροῦ. Καὶ ἀκούων ὅτι περιπατεῖ τις, διατίθεμαι σχεδὸν ὡσάν να ἐμετέβαινέ τις ἐκ τόπου εἰς τόπον. Ὡς αἱ λέξεις εἶναι σημεῖα τῶν ἡμετέρων ιδεῶν, ἀνακράζοντα τὰς αἰσθήσεις εἰς τὸ να διαγείρωσιν εἰς ἡμᾶς τὰ πάλαι ποτὲ ἐγερθέντα αἰσθήματα, καὶ ἢ παρουσία τῶν λέξεων συμπαρίσῃσι τὰς ιδέας τῶν πραγμάτων, ὡς να νομίζῃσι παρόντα τὰ νοητά.

Καὶ ἔτι πλέον, ἐπειδὴ αἱ ιδέαι εἶναι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ τοῦτο μετ' οὐπολὺ, καὶ ἀπλαῖ καὶ σύνθετοι: τουτέστιν ἀπλαῖ μὲν, ὡς ἢ τῆς λευκότητος, σύνθετοι δὲ, ὡς ἢ τῆς χιόνος (ὡς συγκειμένης ἐκ σώματος, λευκότητος, ψυχρότητος κτξ.) εἰς διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν να παρασῆσωμεν εἰς ἄλλους τὰς ἑαυτῶν συνθέτους ιδέας, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἄνευ τῶν λέξεων. Ὡς ἐπειδὴ καὶ αἱ λέξεις ἰσοδυναμοῦσι μὲ τὰ πράγματα, καὶ τὰ πράγματα ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν να τὰ παρασῆσωμεν εἰς ἢ ἐρεῦρεσις τῶν λέξεων εἶναι ὄρον οὐράνιον. Εἶναι,

ναί, ἀληθὲς ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν παντομίαν κοινοῦσιν ἄνευ λέξεων τὰς ἑαυτῶν ιδέας, πλὴν πότε τοῦτο; "Ὅτε καὶ οἱ παντομίμοι καὶ οἱ θεαταὶ ἔμαθον πρῶτον διὰ τῶν λέξεων τὰ πράγματα. Τῶν δ' ἀφώνων καὶ μογιλάλων τὰ σημεῖα καὶ σχήματα εἶναι ἀτελῆ καὶ μικρὰς τινὸς σημασίας.

70. Εὐρεθὲν τῶν λοιπὸν ἅπαξ τῶν σημείων, τῶν ιδεῶν καὶ δυναμέων, ὡς αὐταὶ αἰδέαι, ἢ φαντασία, ἣτις ἀδυνατεῖ νὰ πλάσῃ φαντάσματα τῆς ἀφῆς, γεύσεως, ὄσφρησεως, καὶ ἀκοῆς (60), μεταχειρίζεται τὰ σημεῖα αὐτῶν ἢ λέξεις, οὕσας ἰσοδυνάμους μετὰ τὰ σημαίνόμενα. ὥστε ἄν τις παρατηρήσῃ ἑαυτὸν, ἐν ᾧ σκέπτεται, ἤθελεν ἰδοῦν ὅτι ἀντὶ ιδεῶν αὐτὸς ἔχει λέξεις ὑποκείμενον, προφέρων αὐτὰς ἐνδιαθέτως. Ὅμοιον δέ τι ἐκτελεῖ καὶ εἰς τὴν παράστασιν τῶν ἀφηρημένων ιδεῶν, ὡς τῆς ἀληθείας, δικαιοσύνης κτξ. καὶ τῶν ἀριθμῶν.

71. Ἡ ὠφέλεια ὅμως ἦν περὶ ἡ μνήμη πορίζεται ἐκ τῶν λέξεων, εἶναι ἀσυγκρίτως μείζων ἢ ἐκ τῆς φαντασίας. Καθότι ἡμεῖς παριστώμεν διὰ τῶν λέξεων ὄχι μόνον τὰ φαντάσματα, ὧν περὶ ἡ μνήμη εἶναι ἢ κατοχὴ (62), ἀλλ' ἔτι καὶ τὰς ἀντιλήψεις τὰς διὰ τῆς ἀφῆς, γεύσεως, ὄσφρησεως, καὶ ἀκοῆς, καὶ ἔτι πλεον καὶ ἅπασας τὰς γνώσεις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἅπερ εἶναι ἀσυγκρίτως πλείονα τῶν φαντασμάτων. Ὡς μνήμη εἶναι κατοχὴ τῶν φαντασμάτων μετὰ τε περιστάσεων καὶ λέξεων.

Πρὸς δὲ τούτοις ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἔχομεν συνδιασμὸν ιδεῶν (65), καὶ ἐπειδὴ αἱ λέξεις εἶναι ἐπίτρο-

ποι τῶν ιδεῶν, ἐπόμενον εἶναι ἂν μία λέξις ιδέας συνδιασμένης παρασαθῆ ὑπὸ τῆς μνήμης, ἢ γένη ἀνάμνησις καὶ ἄλλων. Εἰς, φέρε εἰπεῖν, μοι ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐμῶν φίλων, καὶ τοῦτο συνδιεγείρει εἰς ἐμὲ καὶ τὸν τόπον, ἔνθα ἐποιούμεεν τὰς διατριβὰς, καὶ τὰ ἐκείνου προτερήματα, κτξ. Καὶ πολλάκις ἡμεῖς μανθάνομεν πρῶτον τὰς λέξεις, εἶτα τὰ τούτων σημαίνόμενα ἢ ιδέας.

"Αὐ λοιπὸν, ἤθελεν εἰποῖτις, καὶ ἡ μνήμη ἐφεδράζη μάλιστα ἐπὶ τῶν λέξεων, καὶ ἂν τὰ κτήνη δὲν ἔχωσι λέξεις, ἐπόμενον εἶναι εἰς αὐτὰ ἢ ἔχωσιν ἀτελεσάτην τὴν μνήμην, εἰ καὶ Ἀριστοτέλης θέλει τὸ ἐναντίον (α). Ἀλλὰ— τίνοσ ἐνεκεν, ἤθελεν εἰποῖτις, τὰ κτήνη ἢ φεύγῳσι τὰ σαρκοφάγα θηρία; Διότι ἡ ιδέα τοῦ θανάτου, οὐ περὶ ἐκ φύσεωσ φεύγουσιν, εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὸ αἶσθημα τῆς μορφῆσ αὐτῶν, ἢ, ἂν θέλης, ἡ μορφή αὐτῶν σημαίνει οὐδὲν ἄλλο, ἢ θάνατον, καὶ τοῦτο, ἢ διότι εἶδον ἄλλα καταβιβρωσκόμενα, ἢ τὴν μητέρα αὐτῶν φεύγουσαν ταῦτα. Δεύτερον δὲ, διότι πρέπει ἢ ἀποδοθῆ καὶ εἰς αὐτὰ παχυτάτητις, καὶ, διὰ ἢ εἰπῶ οὕτως, ὑλικήτις μνήμη. "Ὁμοίόν τι βέβαια ἀκολουθεῖ, καὶ ὅταν

(α) Φύσει μὲν οὖν αἰσθησιν ἔχοντα γίνεται τὰ ζῶα. Ἐκ γὰρ τῆσ αἰσθήσεωσ, τοῖσ μὲν αὐτῶν οὐκ ἐγγίγνεται μνήμη, τοῖσ δὲ γίγνεται. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὀρένεμα, τὰ δὲ μαθηματικώτερα τῶν μὴ δυναμένων μνημονεῖεν ἐσὶ φρόνιμα μὲν ἄνευ τοῦ μαθάνειν ὅσα μὴ δυναται τῶν ψόφωσ ἀκοῖεν, οἷον μέλιττα καὶ εἶτε τοιοῦτον ἄλλο γένος τῶν ζῶωσ ἐσὶ. μαθάνει δ' ὅσα πρὸς τῆ μνήμη καὶ ταύτην ἔχει τὴν αἰσθησιν. Τῶν μεταφρσι. "Ἄλφα μεῖζον.

τὰ ζῶα ζητοῦσι τὸν τόπον ἔνθα εἶναι ἡ τροφή αὐτῶν: δὲν εἶναι, λέγω, παράσασις τῆς ιδέας τοῦ τόπου, ἀλλ' ἡ ιδέα ἢ αἰσθημα τῆς πείνης ὄν συνδεδεμένον μὲ τὸν τόπον ἔνθα ἐσιν, βιάζουσι τὰ ζῶα νὰ ὑπάγωσιν εἰς ζήτησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ περὶ τῆς ὠφελείας τῶν λέξεων ἡμεῖς θέλομεν ἐκταυθῆ ἐχομένως πλατύτερον.

72. Ἡ φαντασία ὁμῶς ἔχει ὄχι μόνον τὴν δύναμιν τοῦ νὰ πλάττῃ τὰ φαντάσματα τῶν ἀντικειμένων καὶ νὰ παρῖσῃ αὐτὰ εἰς τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ νὰ μεγαθύνη τὰ ὄντα, καὶ ἔτι νὰ πλάττῃ καὶ ἀνύπαρκτα ὄντα, ἅπερ δηλ: οὔτε ἔλαβον, οὔτε θέλουσι λάβει ποτὲ ὑπαρξιν ἐν τοῖς οὐσί. Καὶ τοιαῦτα εἶναι οἱ τραγέλαφοι, αἱ λεγόμεναι πόλεις τοῦ Πλάτωνος, κτξ. Δῆλον ὁμῶς ὅτι ἡ τῶν τοιούτων κατασκευὴ γίνεται ὄχι ἀπλῶς, ἀλλ' ἐκ τῆς ὕλης, ἣν περ πάλαι ποτὲ ἡ φαντασία ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἔλαβε.

"Ἐτι δ' ἡμεῖς ἔχομεν ὄχι ὀλίγα παραδείγματα εἰς τὴν ἰατρικὴν τοῦ ὅτι ὑπῆρξάν τινες ἀσθενεῖς ὄχι διότι εἶχον πραγματικὴν τινὰ ἀσθενείαν, ἀλλὰ διότι ἐνόμιζον ὅτι εἶχον: ὁ ἐσι διότι ἡ φαντασία αὐτῶν ἐπλάσεν εἰς αὐτοὺς τὴν ιδέαν τῆς ἀσθενείας, καὶ τότε ὡς παροῦσα ἔπρεπε νὰ ἐκτελῇ εἰς αὐτοὺς τὰ τῆς ἀσθενείας.

Πρὸς τούτοις ἡμεῖς εἶδομεν ὅτι ἡ προσοχή καὶ μεγαθύνει καὶ σμικρύνει τὰς προσβολὰς τῶν ἔξωθεν σωμάτων (54). Ἄν ὁμῶς παρατηρήσῃ τις μὲ προσοχὴν τὸ πρᾶγμα, ἤθελεν ἰδοῖ ὅτι τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα ὄχι μόνου τῆς προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς φαντασίας. Καθότι-ἂν ἀπῆν ἡ φαντασία, ὡσε νὰ συνέχῃ τὸ εἶδωλον τῆς προσβολῆς, εἰς τί ἤθελε προσέχει ἡ δύναμις τῆς προσοχῆς; Καὶ ση-